

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

**Дипломна робота
магістра**

**з теми: «РОЗВИТОК МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРИСЛІВНИКА»**

Виконала: студентка 2 курсу, РО1-М17z
групи, спеціальності 013 початкова освіта
(заочна форма навчання)

Нестерович Н.Ю.

Керівник: **Третяк Н.В.**, канд. філ. наук,
доцент кафедри теорії та методик
початкової освіти

Рецензент: **Бабюк Т.Й.**, канд. пед. наук,
завідувач кафедри теорії та методик
дошкільної освіти, доцент

Кам'янець-Подільський – 2018

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ I. Проблема розвитку зв'язного мовлення молодших школярів у лінгво-методичній літературі.....	10
1.1 Функціонально-комунікативний принцип вивчення граматичного матеріалу в початкових класах	10
1.2 Реалізація принципу розвитку мовленнєвої діяльності на уроках української мови в початкових класах.....	23
1.3 Особливості вивчення теми «Прислівник» у початкових класах.....	36
Висновки до розділу 1	47
Розділ II. Робота з розвитку мовлення молодших школярів при вивченні прислівника.....	50
2.1 Методичне забезпечення вивчення прислівника в початковому курсі вивчення мови.....	50
2.2 Система вправ і завдань з розвитку мовлення учнів в процесі вивчення прислівника.....	57
2.3 Експериментальна перевірка ефективності розвитку мовлення школярів при вивченні теми «Прислівник».....	69
Висновки до розділу 2	76
Висновки	78
Список використаних джерел	82
Додаток А	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. Орієнтування освітньої політики держави на створення ефективного навчально-виховного процесу в початковій школі, посилення вимог до мовної підготовки, безумовно, актуалізують проблему формування ключових компетентностей учнів.

У Законах України «Про освіту», «Про Вищу освіту», Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Державному стандарті початкової загальної освіти знайшли відображення ті зміни, які відбулися за останні десятиліття в освіті України: істотно посилено практичний складник початкової мовної освіти; сформульовано вимоги до формування ключових компетентностей в учнів; чіткіше окреслено вимоги до результатів навчання завдяки структуруванню їх на предметні компетентності.

У період реформування початкової школи й оновлення її змісту освіти відповідно до Закону України “Про загальну середню освіту” відбувається переорієнтація процесу навчання української мови на розвиток мовної особистості молодшого школяра, формування його комунікативної компетентності.

Компетентнісний підхід до навчання мовознавчих та лінгводидактичних дисциплін стимулює розвиток питань оптимізації освітнього процесу школярів у загальноосвітній школі, зокрема в її початковій ланці. З огляду на значущість цього завдання у Державному стандарті початкової освіти і навчальній програмі з української мови для 1 – 4 класів визначено комунікативну, лінгвістичну (мовну), лінгвоукраїнознавчу змістові лінії, за якими має здійснюватися оволодіння рідною мовою, опанування усного й писемного спілкування.

Важливе, але не основне, місце в системі початкової мовної освіти школярів займає лінгвістична змістова лінія, спрямована на засвоєння учнями

знань про мову, формування мовних умінь (орфоепічних, лексичних, граматичних, правописних).

Набуття знань із граматики, засвоєння граматичних норм рідної мови, формування відповідних практичних умінь на початковому етапі шкільної мовної освіти дають можливість досягти її найважливішої мети – сформувати в молодших школярів уміння правильно оформлювати власні висловлювання і підвищити рівень їхньої загальної культури усного й писемного мовлення.

Вагомим чинником успішного формування ключових і предметних компетентностей учнів початкових класів є добір учителем ефективних форм, методів, прийомів і засобів навчання і організації навчальної діяльності. Вивчення частин мови, зокрема, прислівника, в контексті компетентнісного підходу, забезпечує всебічний розвиток мовлення учнів, пронизує й об'єднує всі види мовленнєвої діяльності учнів, підпорядковуючи роботу над мовною теорією завданням з розвитку мовлення, зокрема під час вивчення частин мови (прислівник є незамінним засобом щодо наповнення мовлення учнів значеннєвими відтінками). Окрім того, з оволодінням належним словниковим запасом української мови, умінням доречно користуватися широким обсягом виражальних засобів у будь-якій мовленнєвій ситуації, правильно й виразно висловлювати свої думки (створювати усні й письмові зв'язні висловлювання) тісно пов'язане також виховання мовленнєвої культури учнів, їхня успішна соціалізація.

Відтак, важливо орієнтувати учителів початкових класів на обов'язкову повсякденну роботу з формування комунікативних умінь, пов'язаних із навчанням учнів продукувати тексти різних типів і стилів усної і писемної форм, що є провідною метою початкового курсу української мови. З-поміж умінь, якими повинні оволодіти учні, найважче виробляються вміння добирати матеріал для продукування елементів описового характеру, використовувати мовні засоби відповідно до літературних норм і мети висловлювання, що зумовлює володіння достатнім словниковим запасом, слововживанням і синтаксичними вміннями, які формуються в процесі засвоєння лексики, роботи над словосполученням, реченням і зразками

текстів. Крім цього, важливими є вміння вдосконалювати власний текст за допомогою різних мовних засобів, зокрема прислівників, які підсилюють, увиразнюють створені словесні образи додатковими ознаками та емоційно-експресивними відтінками. Оскільки в учнів часто трапляються утруднення під час побудови усних і писемних зв'язних висловлювань, недоцільне застосування художніх засобів у текстах, творчих роботах, тому стилістичне спрямування вправ для розвитку усного й писемного мовлення учнів є досить продуктивним і має забезпечувати чітку стилістичну характеристику їхнього мовлення.

У класичній і сучасній лінгводидактичній науці рівень мовлення вважається одним з основних показників розумового розвитку дитини, проте в сучасній методиці особливості усвідомлення школярами мовної дійсності, зокрема потенційні можливості їхнього мовленнєвого розвитку на кожному віковому етапі, вивчено недостатньо.

Прикінцевою метою засвоєння рідної мови є досконале володіння мовленнєвими засобами, що передбачає граматичну правильність як ознаку високої культури мовлення і вимагає усвідомлення значень слів, їх літературних форм, а також уміння використовувати їх доречно й точно залежно від контексту мовленнєвої ситуації.

Формування умінь і навичок зв'язного мовлення – одна з основних проблем сучасної методики навчання мови, оскільки „відсутність належної кореляції між теоретичними знаннями і практичними мовленнєвими вміннями позначається на кількісних і якісних характеристиках мовлення, породжує різного типу мовленнєві помилки й недоліки” [25, с.14]. З метою запобігання їм, окрім опанування теорії мови, школярів необхідно вчити „орієнтуватися в конкретній мовленнєвій ситуації, відповідно до цього добирати зміст та мовні засоби для вираження думки, володіти правилами мовленнєвої поведінки в різних умовах спілкування” [28, с.62].

Помітний внесок у дослідження семантичних і граматичних функцій та семантико-стилістичних властивостей частин мови зробили А.П.Грищенко, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, І.К. Кучеренко, Л.І.Мацько, І.І. Мещанінов,

В.М. Русанівський, О.П. Суник, та ін. Вчені вказували на надзвичайну різноманітність частин мови за семантикою і граматичними функціями та властивостями, їх активну участь у формуванні різноаспектних висловлювань.

Сучасна методична наука пропонує процес навчання школярів рідної мови скеровувати на розвиток у них мовленнєвих умінь і навичок та формування комунікативної компетенції шляхом активного залучення до навчально-мовленнєвої діяльності, вирішення комунікативних завдань. Окремі аспекти формування умінь і навичок зв'язного мовлення розглядалися у працях відомого педагога В.О. Сухомлинського. Рідній мові вчений надавав першорядної ваги в системі шкільних предметів. В.О. Сухомлинський один із перших в українській лінгводидактиці головним у навчанні мови визнав не стільки засвоєння теоретичних відомостей з граматики, скільки роботу над словом, розвиток усного і писемного мовлення учнів, підвищення їхньої мовленнєвої культури.

Сучасні дослідження з методики викладання рідної мови мають практичне спрямування. Так, комунікативний метод навчання мови описано в працях О.А. Бистрової, М.Р. Львова, Ю.І. Пассова, навчання на основі тексту знаходимо в роботах Л.О. Варзацької, М.С. Вашуленка, розробки комунікативних завдань у процесі оволодіння мовним матеріалом подають В.Я. Мельничайко, Л.В. Скуратівський, М.Г. Стельмахович, мовленнєвий розвиток молодших школярів досліджують В.І. Бадер, О.Н. Хорошковська.

Проте в дослідженнях учених-методистів (А.П. Каніщенко, Н.І. Лазаренко, Т.М. Сокольницька, Л.Б. Попова, І.Л. Холковська, І.О. Шаповалова та ін.) переважно описувалися найбільш вживані частини мови, тоді як у 4 класі за програмою вивчається прислівник, у мовленні школярів він також активно вживається, виражаючи різноманітні ознаки дії чи стану, надаючи висловлюванням відповідних виражально-експресивних відтінків.

Вивчення граматичної системи мови неможливе без установа й аналізу тих явищ і категорій, які лежать в її основі і визначають її розвиток. Саме граматичні категорії є основою граматичного ладу мови. З огляду на це

дедалі більшої актуальності в роботі над засвоєнням початкового курсу української мови набуває методика вивчення граматичних одиниць. Школа покликана озброїти учнів навичками зв'язного мовлення. Це завдання усвідомлювалось і усвідомлюється багатьма методистами. Предметом їхньої зацікавленості став „процес породження і сприймання висловлювань” [30, с.72]. Тож вони шукають засоби і шляхи, як розвивати мовлення, збагатити словниковий запас учнів у процесі побудови словосполучень, речень, цілого тексту.

Як відомо, знання з граматики „збагачують мовлення в морфологічному й синтаксичному аспектах, велике значення мають для упорядкування мовлення, усунення мовленнєвих недоліків, які порушують граматичні норми літературної мови” [37, с.12]. За твердженнями психологів [38], дидактів [51] і методистів [28], уміння формуються на основі знань, зокрема вміння зв'язного мовлення потребують відповідних знань теорії мови. Водночас аналіз шкільної програми [49], навчально-методичної літератури для 1-4 класів [31; 43], недоліки існуючої практики переконують, що методика ознайомлення учнів початкових класів з прислівником як важливим засобом удосконалення їхніх умінь зв'язного мовлення розроблена недостатньо.

Водночас аналіз наявних досліджень засвідчив, що окремі аспекти цієї проблеми потребують подальшого розроблення; у шкільній практиці домінує засвоєння поняття *прислівник* і використання його в мовленні здебільшого з огляду на нього як характерні особливості дії чи стану, а не задля увиразнення висловленої думки та використання як образного засобу для продукування зв'язних висловлювань. Недостатнє теоретико-практичне розв'язання досліджуваної проблеми визначили її **актуальність** і зумовили вибір теми дослідження.

Об'єктом дослідження є процес засвоєння граматичного матеріалу в початковому курсі навчання рідної мови.

Предмет – методика навчання учнів початкових класів прислівника на компетентнісних засадах.

Мета дослідження описати методику розвитку мовленнєвої діяльності молодших школярів за допомогою прислівників, спрямованої на забезпечення якісних характеристик мовлення, та її експериментальній перевірці.

Гіпотеза дослідження: зв'язне мовлення молодших школярів, його граматична правильність, структура, синтаксичний лад як окремих речень, так і зв'язних висловлювань поліпшаться в результаті цілеспрямованої роботи з прислівником за умов:

а) педагогічно організованого і відповідно мотивованого засвоєння учнями елементарних теоретичних відомостей про мову і мовлення, зокрема про граматичний лад мовлення і роль у ньому прислівників;

б) цілеспрямованого застосування спеціально розробленої системи вправ з розвитку мовленнєвої діяльності за допомогою прислівників, яка ґрунтується на лінгвістичних, дидактичних та психологічних засадах.

Мета й гіпотеза дослідження потребували розв'язання таких **завдань**:

- з'ясувати рівень розробки досліджуваної проблеми в лінгвометодичній та психолого-педагогічній літературі;
- дослідити стан засвоєння молодшими школярами поняття „прислівник” у практиці шкільного навчання;
- обґрунтувати психолого-педагогічні та методичні передумови формування у молодших школярів умінь використовувати прислівники у мовленні;
- розробити зміст експериментальної методики розвитку зв'язного мовлення за допомогою прислівників, визначивши її місце в загальній системі навчання мови й мовлення;
- довести педагогічну доцільність та ефективність системи роботи з прислівником в процесі розвитку мовленнєвої діяльності, експериментально перевіривши її в практиці початкового навчання.

Методи дослідження. У роботі використовувались теоретичні і практичні методи наукового дослідження. *Теоретичні*: вивчення й аналіз психолого-педагогічної, лінгвістичної та лінгводидактичної літератури в розрізі досліджуваної проблеми; аналіз навчальних програм, шкільних

підручників з рідної мови та методичних посібників; розробка змісту й методики розвитку зв'язного мовлення молодших школярів за допомогою прислівників; аналіз і синтез результатів експерименту. *Емпіричні:* спостереження за навчально-виховним процесом, бесіди з учителями й учнями з метою діагностування рівня сформованості умінь зв'язного мовлення молодших школярів, анкетування вчителів, вивчення результатів мовленнєвої діяльності учнів.

Методологічними засадами дослідження є філософські положення про діалектичну єдність мислення, мови і мовлення, психологічні і психолінгвістичні положення теорії мовленнєвої діяльності про природу і функції мовлення, концепції перебудови освіти на засадах формування національно свідомої мовної особистості (О.М. Біляєв, М.С. Вашуленко, С.Я. Єрмоленко, Л.І. Мацько, Л.В. Скуратівський, Г.Т. Шелехова та ін.).

Теоретичну основу дослідження становлять праці психологів, психолінгвістів, дидактів та лінгводидактів щодо феноменів умінь і навичок (В.О. Артемов, Л.С. Виготський, М.Д. Левітов, К.К. Платонов, З.І. Ходжава, О.Я. Савченко, Л.М. Супрун), про мовлення як специфічний вид діяльності (М.І. Жинкін, С.Ф. Жуйков, І.О. Зимня, О.М. Леонтєв, О.О. Леонтєв, А.К. Маркова), роль мови як засобу формування мовленнєвої особистості (О.М. Біляєв, М.С. Вашуленко, Т.К. Донченко, Л.І. Мацько, М.І. Пентилюк, Л.М. Паламар), а також провідні ідеї українських (О.М. Біляєв, Л.О. Варзацька, Г.П. Коваль, В.Я. Мельничайко, О.Н. Хорошковська, Г.Т. Шелехова та ін.) методистів, що розкривають основні положення мовленнєвого розвитку школярів.

Практичне значення роботи полягає в розробці комплексної методики вивчення прислівника в початкових класах і формування мовленнєвих умінь на функціонально-комунікативних засадах при вивченні цієї частини мови.

Матеріали (вправи, зразки завдань тощо) можуть прислужитися вчителю в процесі опрацювання прислівника як частини мови, студентам педагогічного факультету під час педагогічної практики та в підготовці до практичних занять. Впровадження у практику запропонованих завдань та вправ збагатить методику проведення роботи над удосконаленням мовленнєвих умінь учнів, позитивно вплине на ефективність початкового навчання мови в цілому.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення роботи доповідалися на студентській науково-практичній конференції, обговорювалися на засіданні кафедри.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Висновки

У початковій школі провідним принципом навчання виступає розвиток мовлення молодших школярів. При цьому розвиток мовлення пронизує і об'єднує усі сторони мовленнєвої діяльності учнів. Основним напрямком розвитку мовлення є формування його зв'язності. Зв'язне мовлення – це процес, діяльність мовця, послідовний усний чи письмовий виклад думок, знань. Наслідком такої діяльності стає текст – сукупність взаємопов'язаних самостійних речень, об'єднаних спільною темою й головною думкою висловлювання за допомогою лексичних, граматичних й інтонаційних засобів. Також терміном «зв'язне мовлення» називають розділ методичної науки, який ставить своїм завданням навчати дітей розуміти і будувати висловлювання з огляду на мету, умови спілкування, дотримуючись норм літературної мови. Застосування терміну «зв'язне мовлення» актуалізує потребу навчати школярів зв'язно висловлювати думки.

Відповідно до програми з рідної мови, розвиток зв'язного мовлення пов'язаний із формуванням у молодших школярів уміння логічно і граматично правильно, з елементами виразності усно передавати почуте, побачене, пережите, прочитане. Щоб сформувані у дітей певні елементарні рівні монологічного та діалогічного мовлення, передбачається проводити значну роботу спочатку над умінням дітей відповідати на запитання і ставити їх перед однокласниками, учителем, правильно, емоційно сприймати мовлення дорослих і однолітків. Слід також навчати дітей використовувати в діалогічному мовленні виразні засоби: жести, міміку, інтонації запитання, відповіді, захоплення, подиву, прохання, суму, страху чи задоволення.

Систематичність в розвитку мовлення забезпечується відповідними умовами, зокрема: послідовністю вправ, їх перспективністю, різноманітністю вправ (і розумінням конкретної, вузької мети кожного типу вправ), а також умінням підкорити різноманітні види вправ загальній меті. Відповідно робота з розвитку мовлення молодших школярів включає в себе такі основні напрямки: вимовний (фонетико-орфоепічний), лексичний, морфологічний,

синтаксичний і рівень зв'язного мовлення – тексту. На уроках розвитку зв'язного мовлення необхідна попередня робота по з'ясуванню змісту тексту, аналізу запропонованого зразка, розбору словосполучень і речень, які входять в текст, конструювання словосполучень і речень.

Важливим засобом розвитку зв'язного мовлення в початкових класах є вивчення теми „Прислівник”. Програма з рідної мови для початкових класів передбачає вивчення прислівника як частини мови в 4 класі. Учні ознайомлюються з такими основними ознаками прислівника: поняття про прислівник як частину мови (значення, питання, роль у реченні, зв'язок з дієсловами); прислівники, близькі і протилежні за значенням, поширення речень (тексту) прислівниками, побудова речень з однорідними членами, вираженими прислівниками; спостереження за роллю прислівників у тексті; вибір з поданих прислівників тих, які найбільше відповідають меті та типу висловлювання; вживання прислівників під час побудови текстів. В результаті вивчення прислівника в учнів повинні сформуватися практичні уміння розрізняти серед поданих слів прислівники, ставити до них питання; будувати сполучення слів з прислівниками.

Завдання вчителя під час формування поняття «прислівник» полягає в тому, щоб досягти практичного усвідомлення прислівника як лексико-граматичної групи слів; навчити розпізнавати прислівники серед відомих дітям частин мови; сформувати вміння вживати цю групу слів у практиці усного й писемного мовлення; домогтися, щоб учні практично оволоділи навичками правопису найпоширеніших груп прислівників, передбачених програмою. Під час формування граматичного поняття прислівника слід учити школярів абстрагуватися від лексичного значення конкретних слів, узагальнювати те спільне, що властиве певній мовній категорії. Кінцевою метою є формування уміння застосовувати набуті граматичні знання безпосередньо з метою спілкування. Для цього проводиться робота з розвитку мовлення, спрямована на формування в учнів умінь вживати прислівники в усному і писемному мовленні.

Робота над розвитком мовлення в молодших класах при вивченні прислівника спрямовується головним чином на усвідомлення учнями значеннєвих відтінків, переносних значень, емоційного забарвлення, зображувальної ролі слова, що дає змогу не тільки збагатити, а й уточнити та активізувати словник молодших школярів. Процес збагачення словника молодших школярів прислівниками ми умовно поділили на три етапи: пропедевтичний (збагачення словника прислівниками); аналітико-синтетичний (конструктивний) — включення слів у вправи та мовленнєві ситуації; комунікативний (вживання прислівників у власних висловлюваннях).

Для успішної реалізації навчальних завдань у процесі вивчення теми «Прислівник» потрібно запроваджувати наявні активні методи навчання, що стимулюють позитивну мотивацію роботи та забезпечують розумову і мовленнєву активність. Оптимальними з цього погляду є навчальні вправи чотирьох типів: на збагачення й активізацію словникового запасу; на засвоєння граматичної категорії прислівника; на визначення синтаксичної ролі прислівника; вправи і завдання трансформаційного характеру.

Експериментальне дослідження проводилось у три етапи. На констатуючому етапі проводилось анкетування вчителів, опитування учнів, вимірювання рівнів сформованості умінь вживати прислівники у власному мовленні у молодших школярів та їх порівняння в контрольному та експериментальному класах, формулювалися завдання для реалізації поставленої мети. Під час формуючого етапу експерименту у процес навчання рідної мови впроваджувалися комунікативно орієнтовані вправи, пов'язані з опрацюванням прислівника, проводилось експериментальне дослідження. На підсумковому етапі узагальнювалися результати експериментального дослідження, проводилося опитування учнів, здійснювався кількісний та якісний аналіз результатів дослідження, формулювалися висновки.

У процесі вивчення прислівників ми перевіряли сформованість в учнів експериментального і контрольного класів таких умінь: розрізняти серед поданих слів прислівники, знати їх основну граматичну ознаку; ставити до прислівників питання; зв'язувати прислівники з дієсловами в словосполучення; вводити прислівники у речення; поширювати речення найуживанішими прислівниками; добирати до поданого прислівника синоніми й антонім; будувати речення з однорідними прислівниками; пояснювати значення прислівників у тексті; вибирати з-поміж поданих прислівник, який найбільше відповідає змісту речення, тексту. За сформованістю даних умінь визначено три рівні умінь школярів виконувати вправи на матеріалі прислівника: високий, середній і низький.

Як показали результати експерименту, відповідні уміння, сформовані на основі використання комунікативно орієнтованих вправ при вивченні прислівника, краще розвинені в учнів експериментального класу, ніж в контрольного. Таким чином, цілеспрямоване і систематичне використання пропонуваніх вправ і завдань, пов'язаних з опрацюванням прислівника, здатне забезпечити розвиток мовлення у молодших школярів.

Список використаних джерел

1. Бадер В.І. Удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів / В.І. Бадер // Педагогіка і психологія. – 1998. – №4. – С. 31-36.
2. Безпояско О.К. Граматика української мови: Морфологія: Підручник / О.К.. Безпояско– К.: Либідь, 1993.
3. Біденко В. Творча робота школярів на уроках мови / В.Біденко // Початкова школа. — 1997. - № 7. - С. 48-51.
4. Білецька М.А. Українська мова в 2 класі чотирирічної початкової школи / М.А.Білецька. – К.: Основи, 1997. – 127 с.
5. Богун М.І. Методика навчання української мови у дошкільних закладах/ М.І.Богун. – К.: Вища школа, 1993. – 328 с.
6. Бондаренко Г. Уроки читання і мови як засіб розумового виховання молодших школярів / Г.Бондаренко // Початкова шк. – 1999.– № 5 – с. 51-53
7. Булаховський Л.А. Розвиток мови. Лекція XIV / Л.А. Булаховський // Основи мовознавства. – Харків, 1929. – с. 282.
8. Варемус К.І. Пізнавальні завдання для учнів початкових класів / К.І. Варемус // Початкова школа – 1999.– № 8.– с. 53-56
9. Варзацька Л.О. Активізація мовленнєвої діяльності учнів / Л.О. Варзацька // Початкова школа. – 1991. – №2. – С. 28-31.
10. Варзацька Л.О. У пошуках концепції початкового курсу рідної мови/ Л.О. Варзацька // Початкова школа. - 1990. - № 9. - С. 12-15.
11. Вашуленко М. Навчання української мови в 2 класі / М. С. Вашуленко // Початкова школа. – 2003. – №1. – С. 42–46.
12. Вашуленко М. С. Державний освітній стандарт з української мови (початкова ланка)/ М. С. Вашуленко // Початкова школа. — 1997. - № 2. - С.2-5.
13. Вашуленко М.С. До вивчення української мови у 3 класі / М. С. Вашуленко // Початкова школа. - 1988. - № 6. - С. 9-14.

14. Вашуленко М.С. Орфоепія і орфографія в 1-3 класах/ М. С. Вашуленко. – К.: Рад. школа, 1982. – 104 с.
15. Вивчення української мови у 2-3 класах: Збірник статей / Упор. О.І.Мельничайко. – К.: Рад.школа. - 1984. – 104с.
16. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови/ І.Р.Вихованець. – К.: Пульсари, 2004. – 398 с.
17. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті/ І.Р.Вихованець. – К.: Либідь, 1989. – 236 с.
18. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. - 416 с.
19. Волох О.Т. та ін. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Синтаксис. – 2-е видання, перероблене і доповнене: Підручник / Волох О.Т., Чемерисов М.Т., Чернов С.І. – К.: Вища школа, 1989.
20. Воскресенська Н.О. та ін. Українська мова у 4 класі чотирирічної початкової школи / Н.О.Воскресенська. – К.: Основи, 1994. – 368 с.
21. Выготский Л.С. Мышление и речь/ Л.С. Выготский– 5 изд., испр. – М.: Лабиринт, 1999. – 351с.
22. Гільбух Ю.З. Психологічні аспекти словникового розвитку молодших школярів / Ю.З. Гільбух, О.І. Пенькова // Початкова школа. – 1979. – №12. – С. 66-69.
23. Гольдберг А.М. Особливості оволодіння учнями молодших класів лексикою рідної мови / А.М.Гольдберг. – К.: Рад. школа, 1959. – 240 с.
24. Горбунцова Т.Ю. Цікаві вправи та ігри на уроках української мови у початкових класах / Т.Ю. Горбунцова. – К.: Рад. школа, 1996. – 120с.
25. Грищенко А.П. Частини мови у структурі словосполучення і речення // Українська мова і література в школі / А.П. Грищенко. – 1986. – №7. – С. 39–45.
26. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ ст.). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.

27. Доленко М.Т. Сучасна українська мова / М.Т. Доленко, І.І.Дацюк, А.Г.Кващук. – К.: Радянська школа, 1964. – 336 с.
28. Дорошенко С.І. Розвиток мовлення молодших школярів / С.І. Дорошенко. – К.: Освіта, 1987. – 124 с.
29. Дорошенко С.І. Методика викладання української мови: Навч. пос./ С.І. Дорошенко. – К.: Вища школа, 1992. – 380 с.
30. Ільїна З.І. Вивчення розділу “Частини мови” у 4 класі / З.І. Ільїна // Вивчення української мови у 2-3 класі. – К., 1984. – С. 72-83.
31. Канакина В.П. Особенности лексики младших школьников / В.П. Канакина // Началь-ная школа. – 1997. – №6. – С. 72-77.
32. Кацюк Л.В. Усвідомлення поняття „прислівник” / Л.В. Кацюк // Початкова школа. – 1993. – №2. – С. 25-29.
33. Коляда О. Комплексні завдання для самостійних робіт з української мови / О. Коляда // Початкова школа. - 1997. - № 2. - С. 14-16.
34. Коренева Н. Работа над звуковой культурой речи / Н. Коренева // Начальная школа. – 1987. – №4. – С. 22-27.
35. Кротевич Є.В. Словник лінгвістичних термінів / Є.В. Кротевич, Н.С.Родзевич. – К.: Освіта, 1957. – 360 с.
36. Кучеренко І.К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія, Ч. 2. / І.К. Кучеренко / Ред. Л.П. Головняк. – К.: Видавництво Київського університету, 1964. – 157 с.
37. Ладоня І.О. Українська мова: Навч. посібник / І.О.Ладоня – К.: Вища школа, 1993. – 143 с.
38. Ладыженская Т.А. Система работы по развитию связной устной речи учащихся / Т.А.Ладыженская. – М.: Педагогика, 1975. – 140 с.
39. Леонтьев А.А. Язык, речь и речевая деятельность / А.А. Леонтьев. – М.: Просвещение, 1969. – 264 с.
40. Львов М.Р. Методика обучения русскому языку в начальных классах / М.Р.Львов. – М.: Просвещение, 1987. – 342 с.

41. Маркова А.К. Психология усвоения языка как средства общения / А.К.Маркова. – М.: Педагогика, 1984. – 185 с.
42. Медушевський А.П. Викладання фонетики і морфології української мови у восьмирічній школі: Посібник / А.П.Медушевський. – К.: Рад. школа, 1962. -. 135–141, 206–227.
43. Мельничайко В.Я. Удосконалення змісту і методів навчання рідної мови / В.Я.Мельничайко. – К.: Рад. школа, 1982. – 216 с.
44. Михайлова Л.В. Прислівник: Урок з української мови в 4 класі / Л.В. Михайлова // Початкове навчання та виховання. – 2005. – №6. – С. 2–3.
45. Мовчун Л. Прислівник та його ознаки: Конспект уроку / Л. Мовчун // Початкова школа. – 1999. – №4. – С. 43-44.
46. Морфологічна побудова сучасної української мови / М.А. Жовтобрюх, І.Р. Вихованець, А.П. Гриценко. – К.: Наукова думка, 1975. – 208 с.
47. Львов М.Р. и др. Методика преподавания русского языка в начальных классах: Учеб. пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / М.Р. Львов, В.Г. Городецкий, О.В. Сосновская. 2-е изд., испр. – М.: Изд-кий центр «Академия», 2000. – 464 с.
48. Наумчук М.М. Дидактичний матеріал з української мови в 4 класі. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 80 с.
49. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі (Методика і технологія навчання) / М.М.Наумчук. – Тернопіль: Астон, 2002. – 352 с.
50. Пентиліук М. Основні аспекти навчання рідної мови // Початкова школа. – 1997. - №4. – С. 10-12.
51. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–4 класи / М. І. Пентиліук. – К.: Початкова школа, 2006. – 432 с.
52. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи / О.Я.Савченко. - К.: Генеза, 1999. - 368 с.
53. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах / О.Я.Савченко. – К.: Магістр. – 1997. – 255 с.

54. Сажениук Б.С. Робота з розвитку зв'язного мовлення учнів в 4 класі / Б.С.Сажениук. – К.: Рад. школа, 1961. – 143 с.
55. Синиця І.О. Психологія усного мовлення учнів 1-3 класів / І.О. Синиця. – К.: Рад. школа, 1974. – 140 с.
56. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський // Вибрані педагогічні твори: В 5-ти т. — К., 1976. — Т.2. — С.419-656.
57. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. – 2-е вид. – К.: Вища школа. – 1997. – 540 с.
58. Сучасна українська мова / За ред О.Д. Пономарьова. – 2-е видання, перероблене. – К.: Либідь, 2001. – 368 с.
59. Тищенко М.К. Викладання частин мови в середній школі: Посібник для вчителів / М.К.Тищенко. – К.: Радянська школа, 1956. – 231 с.
60. Українська мова з методикою навчання в початкових класах. – Інтегрований курс / За ред А.П. Каніщенко, Г.О.Ткачук. – К.: Промінь, 2003. – 232 с.
61. Чуйко Г.А. Методика викладання української мови в початкових класах / Г.А.Чуйко. – К.: Радянська школа, 1966. – 340 с.
62. Шкільник М.М. Проблемний підхід до вивчення частин мови: Посібник / М.М.Шкільник. – К.: Рад. школа, 1986. – 263 с.
63. Шкуратяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова: Навчальний посібник / Н.Г.Шкуратяна, С.В.Шевчук. – К.: Література, 2000. – 688 с.